א)מאי אמן א"ר חנינא *אל *מלך *נאמן [1]לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חוק אמר ר"ל למי שמשייר אפי' חוק אחד ב)א"ר יוחנן ג)לא ניחא למרייהו דאמרת להו הכי אלא אפי' לא למד אלא חוק אחד [א] ד)(שנאמר) [2]והיה בכל הארץ נאם ה' פי שנים בה יכרתו ויגועו והשלישית יותר בה אמר ר"ל שלישי של שם א"ל רבי יוחנן לא ניחא למרייהו דאמרת להו הכי אלא אפי' שלישי של נח [3]כי אנכי בעלתי בכם ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה אמר ר"ל דברים ככתבן א"ל ר' יוחנן לא ניחא ליה למרייהו דאמרת להו הכי אלא אחד מעיר מזכה כל העיר כולה ושנים ממשפחה מזכין כל המשפחה כולה יתיב רב כהנא קמיה דרב ויתיב וקאמר דברים ככתבן א"ל רב לא ניחא ליה למרייהו דאמרת להו הכי אלא אחד מעיר מזכה כל העיר ושנים ממשפחה מזכין כל המשפחה חזייה דהוה קא חייף רישיה וסליק ויתיב קמיה דרב א"ל [4]ולא תמצא בארץ החיים א"ל מילט קא לייטת לי א"ל קרא קאמינא לא ה)תמצא תורה במי שמחיה עצמו עליה תניא רבי סימאי אומר נאמר [5]ולקחתי אתכם לי לעם ונאמר והבאתי אתכם מקיש יציאתן ממצרים לביאתן לארץ מה ביאתן לארץ שנים מס' ריבוא אף יציאתן ממצרים שנים מס' ריבוא אמר רבא וכן לימות המשיח שנא' [6]וענתה שמה כימי נעוריה וכיום עלותה מארץ מצרים תניא אמר ר' אלעזר ברבי יוסי פעם אחת נכנסתי לאלכסנדריא של מצרים מצאתי זקן אחד ואמר לי בא ואראך מה עשו אבותי לאבותיך מהם טבעו בים מהם הרגו בחרב מהם מעכו בבנין ועל דבר זה נענש משה רבינו שנא' [7]ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה אמר לו הקב"ה חבל על דאבדין ולא משתכחין הרי כמה פעמים נגליתי על אברהם יצחק ויעקב באל שדי ולא הרהרו על מדותי ולא אמרו לי מה שמך אמרתי לאברהם [8]קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה ו)בקש מקום לקבור את שרה ולא מצא עד שקנה בד' מאות שקל כסף ולא הרהר על מדותי אמרתי ליצחק [9]גור בארץ הזאת ואהיה עמך ואברכך בקשו עבדיו מים לשתות ולא מצאו עד שעשו מריבה שנאמר [10]ויריבו רועי גרר עם רועי יצחק לאמר לנו המים ולא הרהר אחר מדותי אמרתי ליעקב [11]הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ביקש מקום לנטוע אהלו ולא מצא עד שקנה במאה קשיטה ולא הרהר אחר מדותי ולא אמרו לי מה שמך ואתה אמרת לי מה שמך בתחלה ועכשיו אתה אומר לי [7]והצל לא הצלת את עמך [12]עתה תראה (את) אשר אעשה לפרעה במלחמת פרעה אתה רואה ואי אתה רואה במלחמת שלשים ואחד מלכים [13]וימהר משה ויקוד ארצה וישתחו מה ראה משה ר' חנינא בן ז)גמלא אמר ארך אפים ראה ורבנן אמרי [14]אמת ראה: תניא כמ"ד ארך אפים ראה דתניא כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שיושב וכותב ארך אפים אמר לפניו רבונו של עולם ח)ארך אפים לצדיקים אמר לו אף לרשעים א"ל רשעים יאבדו א"ל השתא חזית מאי דמבעי לך כשחטאו ישראל אמר לו לא כך אמרת לי ארך אפים לצדיקים

אמר

מאי אמן. כשעונין על כל ברכה וברכה אמן היאך משמע קבלת יראת שמים: **אל מלך נאמן.** בנוטריקון. שמאמין עליו הקב"ה: **למי שמשייר אפילו חק אחד.** מאמרו נידון בגיהנם: **לא ניחא ליה למרייהו.** אין הקב"ה רוצה שתהא דן את ישראל כל כך לכף חובה: **פי שנים בה יכרתו ויגועו והשלישית יותר בה: אמר ר"ל שלישי של שם.** שני חלקים של כל העולם יהיו נכרתים וחלק ג' יותר בה ואיזה חלק שלישי כל שלישיות שיש לשלש אנו משלשין שמנח נפרדו כל העולם וג' בנים היו לו הרי שליש בניו שם ושלישי של שם הוא ארפכשד כדכתיב א) בני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם ומסתמא בזרעו של ארפכשד יהיה שארית הואיל וישראל יוצאים ממנו ושלישי של ארפכשד שהוא שלישי של שם שהוא שלישי של נח יוותר וכל העולם יכרת ולדברי ר"ל נמצאו ישראל מתמעטין ביותר שמארפכשד יצאו ישראל כדכתיב בפ' נח ב) ארפכשד הוליד את שלח ושלח הוליד את עבר ועבר הוליד את פלג עד אברהם וכשאתה מחלק לג' חלקים זרעו של ארפכשד כגון בני ישראל וישמעאל שהן בני אברהם ובני לוט ובני הרן ג) וכן שאר האומות שיצאו ממנו לג' חלקים שמא ישראל יהיו מרובין וקרובין להיות כנגד כולם ולא יגיעו כל זרע ארפכשד להיות פי שנים אא"כ ישראל משלימין רובן או חציין ונמצאו ישראל מתמעטין בתוך פי שנים: **לא ניחא ליה למרייהו.** להקב"ה שאתה ממעט אותן כל כך אלא אפילו שלישי של נח כלומר מכל בני נח דהיינו מכל העולם כולו יותר השליש ומסתמא אותו חלק הג' שישראל בו יהיה שארית ואם אין ישראל מרובין כל כך להיות אחד מג' שבעולם יהיו הגרים ותמידי עובדי כוכבים ד) להשלים לשליש ואם הם מרובין להיות יותר מחלק השלישית יתמעטו קצת ומ"מ לרבי יוחנן אין ישראל מתמעטין כל כך כמו לדברי ר"ש בן לקיש מ"ר. ל"א שלישי של שם והשלישית משמע שני שליש לכך נאמר שלישית של שלישי לשם וכתיב ובני שם עילם ואשור וארפכשד וישראל מארפכשד הוו ושלישית מארפכשד שהוא שלישי לשם יותר היינו שלישית מישראל אלא שלישי שלישי של נח כלומר כולו ארפכשד יותר בה שהוא שלישי שלישי של נח דשם היה בן שלישי של נח דכתיב (בראשית י) ובני נח שם חם ויפת וארפכשד שלישי לשם ועיקר: **דברים ככתבן.** שלא ימלטו אלא אחד מעיר ושנים ממשפחה:

ולקחתי אחד מעיר. בשביל חסיד אחד שבעיר אקח את כל העיר כולה: **חזייה.** רב לרב כהנא: **דקא חייף רישיה.** חופף ראשו ומעדן בעצמו בשעה שהיה לו ללמוד תורה: **לא תמצא בארץ החיים.** משמע שמקללו לא תבוא לעוה"ב: **נאמר.** בפרשת וארא ולקחתי אתכם לי לעם וכתיב בתריה והבאתי אתכם אל הארץ: **מה ביאתם לארץ שנים מס' רבוא.** שלא נשתיירו מס' רבוא שיצאו ממצרים אלא ב' אנשים יהושע וכלב כדאמרינן בבבא בתרא בפ' יש נוחלין (דף קכא.) לא נגזרה גזרה לא בפחות מכ' ולא ביותר מס' שנה בהנך נמי ששים רבוא שנמנו במדבר לא חשוב לא פחות מבן כ' שנה ויותר מס': **אף יציאתן ממצרים שנים מס' רבוא.** שמכל ס' רבוא שהיו במצרים לא נשתייר מהם אלא שנים בלבד ואותם שנים של ס' רבוא עלו [לס' רבואות שיצאו אחד מס' ה) רבוא שהיו בהם] והשאר מתו כולם בשלשת ימי אפילה שלא יהיו מצרים רואין במפלתן של ישראל: **וכן לימות המשיח.** שלא ישארו מכל ס' רבוא אלא ב': **וענתה שמה כימי נעוריה וכיום עלותה מארץ מצרים.** עניים ושפלים יהיו כימי עלותה מארץ מצרים: **מעכו בבנין.** היו בונין אותם במקום לבנים: **ועל דבר זה נענש משה רבנו.** שכשראה שנעשה לישראל כך התחיל להתרעם והרהר לפני הקב"ה אמר משה לפני הקב"ה ומאז באתי: **א"ל חבל על דאבדין ולא משתכחין.** הפסד גדול יש על גדולים שאבדו ואיני יכול למצוא חסידים אחרים כמותם שאין אתה כאברהם ויצחק ויעקב שלא הרהרו אחרי מדותי: **אל שדי.** שאמרתי לו אני אל שדי פרה ורבה וגו' (בראשית לה) אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים (שם יז) והייתי מבטיחו שכל א"י לו ולבניו ולא אמרו מה שמך כמו שעשית אתה: ו) **בתחלה אמרת לי מה שמך.** ועכשיו הרהרת על מדותי ואמרת הצל לא הצלת את עמך: **לנטוע אהלו.** כמו [ויטע] אהלי אפדנו (דניאל יא) ולשון נטיעה שייך באהל: **עתה תראה.** הפעם תראה נפלאות שאני עושה להם: **מה ראה.** על איזה מדה (אמת) של י"ג [מדות] ראה והשתחוה: **אמת ראה.** במדותיו שנקרא אמת ונתיירא אם נתחייבו כלייה אם הוא דן אותן כדין גמור ומיהר והתפלל עליהם שלא יהא דן אותן לפי מעשיהם: ה"ג **תניא כמ"ד ארך אפים ראה דתניא כשעלה משה למרום וכו' אמר לו רשעים יאבדו.** ולא יהיה לך ארך אפים עליהם: **אמר לו.** הקב"ה לא כך אמרת ארך אפים לצדיקים ולא לרשעים:

אמר

מסורת הש"ס

א) [שבת קיט:], ב) [נ"ל אמר לו רבי יוחנן], ג) [כתובות קיא:], ד) [בע"י ליתא], ה) [כ"ב טו.], ו) י"ג גמליאל, ז) [עי' תוס' עירובין כב. ותוס' ב"ק נ: ד"ה ארך], ח) [בראשית י], ט) [בראשית יא], י) [נחיר. רש"ש], כ) כפ"א: ותמידי אומות העולם, ל) [מסלשים. רש"ש], מ) [נ"ל אמר ד"ה לנטוע].

* * *

הגהות הגר"א

[א] גמ' שנאמר. נמחק:

* * *

מוסף רש"י

אל מלך נאמן. כך מעיד על בוראו שהוא אל מלך נאמן (שבת קיט:). **במלחמת שלשים ואחד מלכים.** מלכי כנען אומות כשכבשום לארץ (שמות ו א).

עין משפט נר מצוה

לד א מיי' פ"ג מהל' ת"ת הלכה יג סמג עשין יב טוש"ע י"ד סי' רמו סעיף כא:

* * *

תורה אור השלם

1. לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק וירד הדרה והמונה ושאונה ועלז בה: ישעיהו ה יד
2. והיה בכל הארץ נאם יי פי שנים בה יכרתו יגועו והשלשית יותר בה: זכריה יג ח
3. שובו בנים שובבים נאם יי כי אנכי בעלתי בכם ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה והבאתי אתכם ציון: ירמיהו ג יד
4. לא ידע אנוש ערכה ולא תמצא בארץ החיים: איוב כח יג
5. ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים וידעתם כי אני יי אלהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים: והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אתה לאברהם ליצחק וליעקב ונתתי אתה לכם מורשה אני יי: שמות ו ז-ח
6. ונתתי לה את כרמיה משם ואת עמק עכור לפתח תקוה וענתה שמה כימי נעוריה וכיום עלתה מארץ מצרים: הושע ב יז
7. ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה והצל לא הצלת את עמך: שמות ה כג
8. קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה: בראשית יג יז
9. גור בארץ הזאת ואהיה עמך ואברכך כי לך ולזרעך אתן את כל הארצת האל והקמתי את השבעה אשר נשבעתי לאברהם אביך: בראשית כו ג
10. ויריבו רעי גרר עם רעי יצחק לאמר לנו המים ויקרא שם הבאר עשק כי התעשקו עמו: בראשית כו כ
11. והנה יי נצב עליו ויאמר אני יי אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק הארץ אשר אתה שכב עליה לך אתננה ולזרעך: בראשית כח יג
12. ויאמר יי אל משה עתה תראה אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו: שמות ו א
13. וימהר משה ויקד ארצה וישתחו: שמות לד ח
14. ויעבר יי על פניו ויקרא יי יי אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת: שמות לד ו